

TOSHKENT DAVLAT
SHARQSHUNOSLIK UNIVERSITETI

TURKOLOGIYA TURKOLOGY

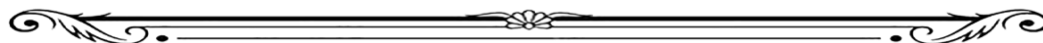
XALQARO ILMIY JURNAL

ISSN 2181-2101

2024

1-2

ISSN 2181 – 2100

TURKOLOGIYA TURKOLOGY

**TOSHKENT DAVLAT SHARQSHUNOSLIK UNIVERSITETI
ILMIY JURNALI**

**НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ ТАШКЕНТСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО
УНИВЕРСИТЕТА ВОСТОКОВЕДЕНИЯ**

**SCIENTIFIC JOURNAL OF THE TASHKENT STATE UNIVERSITY
OF ORIENTAL STUDIES**

1 - 2

2024

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi
Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi ro'yxatidan o'tgan
(№ 1129, 11.11.2020-y.) ISSN 2181 – 2101

Bosh muharrir – Rixsiyeva Gulchehra Shovkatovna
filologiya fanlari nomzodi, professor

TAHRIR HAY'ATI

Q. Omonov	<i>filologiya fanlari doktori, professor (bosh muharrir o'rinbosari)</i>
P. Kenjayeva	<i>filologiya fanlari doktori, professor (mas'ul kotib)</i>
B. To'xliyev	<i>filologiya fanlari doktori, professor</i>
Q. Sodiqov	<i>filologiya fanlari doktori, professor</i>
Sh. Usmanova	<i>filologiya fanlari doktori, professor</i>
H. Dadaboyev	<i>filologiya fanlari doktori, professor</i>
N. Rahmonov	<i>filologiya fanlari doktori, professor</i>
B. Karimov	<i>filologiya fanlari doktori, professor</i>
X. Islamjanova	<i>filologiya fanlari doktori, professor</i>
X. Hamidov	<i>filologiya fanlari doktori, professor</i>
A. Alimbekov	<i>filologiya fanlari nomzodi, professor</i>
Dj. Shabanov	<i>filologiya fanlari nomzodi, dotsent</i>
Sh. Sodiqova	<i>filologiya fanlari nomzodi, dotsent</i>
N. Abdullayev	<i>siyosiy fanlar doktori, professor</i>
M. Is'hoqov	<i>tarix fanlari doktori, professor</i>
D. Sayfullayev	<i>tarix fanlari doktori, professor</i>
X. Fayziyev	<i>tarix fanlari nomzodi, dotsent</i>
Z. Alimov	<i>tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)</i>
N. Xolmatov	<i>iqtisod fanlari nomzodi, dotsent</i>
Z. Qodirova	<i>iqtisod fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent</i>
M. Vohidova	<i>iqtisod fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)</i>
R. Bahodirov	<i>falsafa fanlari doktori, professor</i>
A. Shonazarova	<i>AQSHning Kolumbiya universiteti professori</i>
O.Mert	<i>Turkiyaning Anqara universiteti professori</i>
H. Baydemir	<i>Turkiyaning Otaturk universiteti professori</i>
V.S.Yelok	<i>Turkiyaning Anqara Hoji Bayram Vali universiteti dotsenti</i>
N. Telitsin	<i>SPbDU Turkologiya kafedrasi mudiri, professor</i>

Nashrga tayyorlovchilar:

J. Ismoilov, G. Hushnazarova, H. Sulaymonova

Jurnal doktorlik dissertatsiyalari yuzasidan ilmiy maqolalar chop etilishi
lozim bo'lgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga O'zbekiston Respublikasi Oliy
Attestatsiya Komissiyasi tomonidan kiritilgan.

e-mail: nashriyot@tsuos.uz
web-site: www.tsuos.uz

МУНДАРИЖА / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENTS

Adabiyotshunoslik

Alimbekov A. Hassos romannavis (Rashod Nuri Guntekin)	4
Kenjayeva P. Toriq Bug‘ro hikoyalarida psixologik tasvir ko‘rinishlari	12
Azizova N. XX asr boshlarida zamonaviy turk she‘riyatining shakllanish omillari.....	21
Karimova Sh. Farid Edgu hikoyalarida qahramon ruhiyatini aks ettirishning badiiy-psixologik tamoyillari.....	28
Rajabov F. Tasavvuf adabiyoti haqidagi ilmiy-nazariy qarashlar	36
Abdulxayeva D. Selim Ileri hikoyalarida qahramon psixologiyasi talqini.....	44

Tilshunoslik

Usmanova Sh. Özbek türkçesi ve türkiye türkçesinde “nan/ ekmek” konsepti.....	52
Allamberganova M. Qadimgi turkiy rasmiy hujjatlarning uslubiy-semantik taraqqiyoti.....	70
Aripov M. Turkcha tilak, olqish va duolarning ijtimoiy-estetik funksiyalari.....	81
Salimova Z. Turk va o‘zbek tillarida gul nomlari vositasida inson obrazining ifodalanishi.....	90
Annazarova T. Paralingvistik vositalar tadqiqida turli maktab va yondoshuvlar.....	98

Tarjimashunoslik

Hamidov X. Aziz Nesin asarlaridagi maqol va iboralarning tarjimada berilishi masalasi	110
--	-----

Manbashunoslik

Omonov Q. Yozma manbalarda Turon davlatining quruvchisi Alp Er To‘nga shaxsiyati bilan bog‘liq ma’lumotlar.....	122
--	-----

TURK VA O'ZBEK TILLARIDA GUL NOMLARI VOSITASIDA INSON OBRAZINING IFODALANISHI

Salimova Zebo

Katta o'qituvchi, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), TDSHU

Annotatsiya. Ushbu ilmiy maqola turk va o'zbek tillarida gul nomlari orqali inson obrazini ifodalashdagi ahamiyati haqida. Fitonimik lug'at orqali shaxsni obrazli nominatsiya qilish muammosi tilshunoslikda o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Uning lingvistik qiymatining sababi insonni o'zini o'rab turgan tirik tabiat sharoitida o'zini anglashning uzluksiz jarayonida yotadi. Ushbu jarayon fitosferani antropotsentrik talqin qilishning yangi shakllari bilan doimiy ravishda ta'minlanib, keng tarqalmoqda. Bir tomondan, u so'z boyligining barcha yangi qatlamlarini qamrab oladi, boshqa tomondan, turli darajadagi til darajalariga kirib boradi. Bu darajalarning eng qudratlisi - matn darajasi ham chetda qolmaydi.

Turk tilida inson qiyofasini aks ettirish, ularning xarakterlarini ochib berishda gul nomlari, tilning so'z boyligiga e'tibor qaratiladi.

Kalit so'zlar: til, inson qiyofasi, obraz, portret, ijobiy, salbiy, tashqi ko'rinish, o'xshatish, obraz, muqobil, ekvivalent, ma'no ko'chishi.

Özet. Bu bilimsel makale, insan imgesinin Türkçe ve Özbek dillerindeki çiçek adları üzerinden ifade edilmesinin önemi hakkındadır. Bir kişinin fitonimi sözlüğü aracılığıyla mecazi olarak aday gösterilmesi sorunu dilbilimdeki önemini kaybetmemiştir. Dilsel değerinin nedeni, bir kişinin kendisini çevreleyen canlı doğadaki sürekli öz farkındalık sürecinde yatmaktadır. Bu süreç, fitosferin insan merkezli yorumunun yeni biçimleriyle sürekli desteklenmekte ve yaygınlaşmaktadır. Bir yandan kelime dağarcığının tüm katmanlarını kapsarken, diğer yandan dilin farklı düzeylerine nüfuz eder. Bu düzeylerin en güçlüsü metin düzeyidir.

Türk dilinde bir kişinin imajını yansıtırken ve karakterini ortaya koyarken çiçek isimlerine ve dilin söz varlığına dikkat edilir.

Anahtar kelimeler: Dil, insan imgesi, görüntü, portre, olumlu, olumsuz, görünüş, benzetme, görüntü, alternatif, eşdeğer, anlam aktarımı.

Abstract. This scientific article is about the importance of expressing the human image through the names of flowers in Turkish and Uzbek languages. The problem of figurative nomination of a person through a phytonymic dictionary has not lost its importance in linguistics. The reason for its linguistic value lies in the continuous process of self-awareness of a person in the living nature that surrounds him. This process is constantly supported by new forms of anthropocentric interpretation of the phytosphere and is becoming widespread. On the one hand, it covers all new layers of vocabulary, on the other hand, it penetrates to different levels of language. The most powerful of these levels is the text level.

In the Turkish language, attention is paid to the names of flowers and the vocabulary of the language to reflect the image of a person, to reveal their character.

Key words: Language, human image, image, portrait, positive, negative, appearance, simile, image, alternative, equivalent, transfer of meaning.

Kirish. Nutqda inson obrazining yaratilishida fitonimlar muhim rol o'ynaydi. Zero, inson hayoti flora bilan uzviy bog'liqdir. Tilshunos olimlarning o'simlik dunyosiga alohida e'tibor qaratishining birinchi sababi shu bo'lsa, ikkinchidan, o'simliklar bilan aloqador til birliklari xalqning olam lisoniy manzarasida asosiy o'rinlardan birini egallaydi. Fitonimlar xalq tafakkurida mifologik, diniy va adabiy an'analar bilan chambarchas bog'langan bo'ladi. Fitomorfizmlar fikrlashning dastlabki shakli bilan ham aloqador bo'lib, unga xos tushunchalar tilga ham ko'chgan. Fitonimlar qator tadqiqotchilarning e'tiborini jalb qilishda, ularni turli diskursda (adabiy, she'riy, ilmiy) ko'rib chiqish davom etmoqda.

Madsad va vazifa: Mazkur maqolada gul nomlari bilan bog'liq ismlarning turk va o'zbek tillari olam lisoniy manzarasini ifodalovchi vosita ekanligini dalillash maqsadida o'zbek va turk tilidagi fitomorf komparativ birliklarning badiiy asarlarda qo'llanilishini tahlil qilish vazifasi qo'yilgan.

Usullar: Maqola mavzusini yoritishda tavsiflash, tasniflash, qiyoslash, lingvomadaniy tahlil usullaridan foydalanildi.

Natijalar va mulohaza: Yer kurrasining deyarli hamma qismida uchraydigan o'simliklarning tabiat va inson hayotidagi roli beqiyosdir. Ular o'z faoliyati davomida anorganik moddalarni organik moddalarga aylantiradi. Ma'lumki, organik moddalar (o'simliklarning o'zi) kishilar va hayvonlar uchun zarur oziq hisoblanadi. Yashil o'simliklar hosil qilgan oziq moddalarda quyosh energiyasi to'planadi. O'simliklar dunyosi uning inson hayotidagi ahamiyatini hisobga olgan holda, madaniy hayot uchun alohida ahamiyatga ega. Bu esa tilshunoslikda o'simliklarni leksik-semantik va lingvistik-madaniy jihatdan o'rganishni taqozo etadi. Inson yaratilgandan beri o'simliklar bilan aloqada bo'lgan. Ular gohida o'simliklardan oziq-ovqat sifatida, gohida esa o'z dardini davolash uchun dori sifatida foydalanishgan. Ikkala asosiy ehtiyojni ham qondiradigan o'simliklar vaqt o'tishi bilan qondirish ehtiyojlariga qarab yoki shakli o'xshashligi natijasida turli nomlar ola boshladi. Bu o'sish insonning vaqt o'tishi bilan boyib borayotgan so'z boyligiga sezilarli ta'sir ko'rsatdi.¹ Inson hayoti flora dunyosiga katta e'tibor qaratadi. Fitonimlar qator tadqiqotchilarning e'tiborini jalb qilishda, ularni turli diskursda (adabiy, she'riy, ilmiy) ko'rib chiqish davom etmoqda. O'simliklar ko'p jihatdan tekshiriladi va bu tekshiruvlarga muvofiq ravishda nomlar berila boshlandi. Hozirda barcha o'simliklarni o'z nomlari mavjud. O'simliklarga nom berila boshlagandan keyin ularning nomlaridan insonlar o'zlari uchun ism tariqasida ham foydalana boshlashdi. Shuningdek, nutqda inson obrazining yaratilishida fitonimlarning roli ko'paydi. Xususan, gul nomlari qizlar uchun jozibador ismlarga aylana boshladi. Gullar go'zallik va nafosat timsoli hisoblanadi. Odatda, gul fitonimi yordamida chiroyli, xushxulq va nafosatli

¹ Yasemin Y. Türkçe bitki adlarinin anlam bilimi açısından incelenmesi. doktora tezi. t.c. sakarya üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü:2020.-S.98

ayollar obrazi aks ettiriladi.¹ Stiv Wonder: “Sevgi guldek go‘zal bo‘lsa, onam sevgining go‘zal gulidir” – deb bejizga aytmagan. Bundan ko‘rinib turibdiki, gullardan nafaqat ayollarning ismi sifatida, balki ularning go‘zalligini ta’riflash uchun ham qo‘llanilgan.

O‘zbek ismlari turli-tumanlik bilan ajablanarli, juda ajoyib qurilish va ko‘p qirrali qiymatga ega. Bu ismlar ekzotik va g‘ayrioddiy ko‘rinishi mumkin. O‘zbek ayollari ismida gullarga oid ismlarni uchratish mumkin. Chunki fitonimlarga oid ismlar odatda ayollarning nafis, dilbar va maftunkor go‘zalligini yoritib berish uchun xizmat qiladi. Misol tariqasida Lola ismini olish mumkin. Lola ismi loladek yashnagan, nafosatli, chiroyli, ko‘rkam, go‘zal qiz yoki lolalar ochilgan paytda tug‘ilgan qiz degan ma’nolarni anglatadi. Turklar har doim tabiat bilan chambarchas bog‘liq hayot kechirgan. Ular bu hayot davomida suvdan, daraxtlardan, o‘simliklardan, hayvonlardan va barcha tirik mavjudotlardan bahramand bo‘lishdi. Shu sababli ham turklarning tabiat bilan bo‘lgan aloqasi katta va buni barcha sohada uchratish mumkin. Shunindek, tabiat nomlaridan olingan ismlar bunga yaqqol misol, bo‘la oladi. Bundan tashqari, yangi tug‘ilgan qizga gul nomini berish juda qadimiy an’anadir. Bola gul nomi bilan atalsa, go‘dak ulg‘aygach xuddi gullardek go‘zal bo‘ladi, deb ishoniladi. Bu e’tiqodga qo‘shimcha ravishda, gul nomlari juda ijobiy va go‘zal ma’nolarga ega hisoblanadi.

Gullarning ramziy ma’nolari tarixga chuqur kirib boradi va turli madaniyatlarda turli xil ma’nolarga ega. Turk va o‘zbeklar dunyosida gullar bilan bog‘liq bo‘lgan birliklardan qizlarni ismiga qo‘yishda keng foydalaniladi. Gul fitonimlariga oid ismlar qo‘yish, asosan, Turkiyada juda ham keng tarqalgan. Xususan, Yaprak, Fidan, Selvi, Kiraz, Ayçicek, Buket, Burçak, Çicek, Demet, Fulya, Gelincik, Gül, Gonca, Gülçicek, Kardelen, Nevgül, Nevra, Papatya, Süsen, Yasemin, Yonca, Yosun, Akasya, Reyhan va yana shu kabi ko‘plab ismlarni misol tariqasida olish mumkin. Bu ismlarning barchasi o‘simliklarga oid bo‘lib, har birining o‘zgacha ma’nolari mavjud. Xususan, lug‘atlarda Çicek ismini o‘simlikning turli xil ranglari bilan bezatilgan xushbo‘y qismi deb atashadi. Ammo gul hayotni va hayot manbayini anglatadi. Bu go‘zallik va xushbo‘ylikni va chaqaloqqa bu nomni berish tabiatning eng go‘zalligini anglatadi. Ayçicek ismi esa oy kabi yorug‘, guldek go‘zal degani. Kungaboqar quyosh chiqqanida o‘ngga buriladi, botganda esa unga ergashadi, shuning uchun u o‘zining go‘zalligini quyoshdan oladi. Kungaboqar quyoshdek go‘zal yuzli degan ma’noni bildiradi. Bilamizki, gullarning turf xil ranglari mavjud bo‘lib, gullarga oid ismlarda ham ranglar boshqa-boshqa ma’nolarni anglatib ism ma’nosini o‘zgartirib yuboradi. Masalan, turklardagi Akasya ismi bu gulning qizil, pushti, oq va sariq ranglari bor. Agar Akasya ismi oq akasiyaga nisbatan qo‘yilsa, do‘stlik ramzini anglatadi

¹ Salimova Z. “Turk va o‘zbek tillarida inson obrazining zoomorf hamda fitomorf komparativ birliklarda ifodalanishi”. Aftoreferat diss. Toshkent: 2023.-B.97

va bu do'stlarni qadrlaydigan va do'stlarini juda yaxshi ko'radiganlar degan ma'noni beradi. Sariq akatsiya esa platonik sevgini anglatadi. U izhor qilinmaydigan va izhor qilishdan uyaladigan sevgi gulidir. Pushti va qizil akatsiya bu go'zallik, nafislik va nafosatni anglatadi. Jumladan, Lola ismi sevgini ifodalovchi nafis gul. U o'z mavsumidan tashqari gullamaydi. Shuning uchun bu gul vaqtni qadrlaydigan gul hisoblanadi. Lola ismi ham ranglarga ko'ra farqlanadi. Qizil lola sevgini tan olishni anglatasa, sariq lola umidsiz sevgini anglatadi. Shunindek, bu ismlar qizlarning ismiga yanada chiroy qo'shadi. Çiğdem, lale, manolya, menekşe, nergis, nilüfer, orkide, yazgülü kabi gul nomlaridan olingan ismlarni ham uchratish mumkin. Ko'p so'zlardan, ayniqsa, o'simliklar va mevalarning nomlaridan iborat shaxs ismlarining oldiga yoki oxiriga "atirgul" va "lola" so'zlarini qo'shish orqali hosil qilingan ismlarning sezilarli soni bor: Agagül, Akcagül, Akgül, Almagül, Aygül, Ayıtgül, Ayläle, Bağtıgül, Bahargül, Bâbekgül, Bâgül, Bibigül, Bikegül, Cumagül, Çemen, Çeper, Dessegül, ENEGÜL, Ecegül, Ecekegül, Erikgül, Gızılgül, Gunça, Gül, Gülay, Gülbagt, Gülbahar, Gülbatur, Gülbibi, Gülbike, Gülcemal, Gülçeçek, Güldesse, Güläle, Güli, Gülnar, Gülnur, Gülsoltan, Gülşen, Gültäç, Gülüstan, Gülzar, Leyli, Läle, Mamagül, Melevşe, Nargül, Nergis, Novgül, Novruzgül, Ogulgül, Pamıkgül, Ragna, Sarıgül, Sazakgül, Siñren, Soltangül, Sümbül, Tâzegül, Togtagül, Servigül, Üzümgül, Yaylagül, Yazgül, Yıpargül va shu kabilar shular jumlasidan hisoblanadi. Qo'shimcha sifatida shuni ham aytib o'tish joizki, ba'zi so'zlarga gül so'zini qo'shish orqali ham ko'plab ismlar yaratilgan. Gül, gülay, gülderen, gülendäm, gülören, güleser, gülser, gülseren, gülşah, gülşen, gülden kabi so'zlar bunga yaqqol misol bo'la oladi. Bundan tashqari, Berdi Sariyev gül so'zi bilan yasaladigan ismlarni 7 ta kategoriyaga bo'lib izohlagan:

1. "Gül+İsim = İsim+Gül" formulasida yasalgan ismlar:
Gülay / Aygül, Gülbahar / Bahargül, Gülbibi / Bibigül, Gülbike / Bikegül,
Güldesse / Dessegül, Gülnar / Nargül, Gülsoltan / Soltangül
2. "Gül + İsim = İsim + (ı, i) + Gül" formulasi bilan hosil qilingan ismlar:
Gülbaxt / Bağtıgül, Gültäç / Täcigül
- 3- "Renk + gül" formula bilan yasalgan ismlar: Akgül, Akcagül, Gızılgül, Sarıgül
- 4- "Konum, yer bildiren sözcükler + gül" formulasi bilan yasalgan ismlar:
Sâhragül, Yaylagül
- 5- "Akrabalık terimleri + gül" formulasi bilan yasalgan ismlar: Bâbekgül (Bebek) , Ogulgül (Oğul) , Agagül (Ağabey/abi, amca), Ecekegül (Abla) , Bibigül (Hala/bibi), ENEGÜL (Anne/Nine), Ecegül (Anne), Mamagül (Büyükanne)
- 6- "Gün + gül" formulasi bilan yasalgan ismlar: Annagül, Adnagül, Cumagül

7- “Bayram günü + gül” formulasi bilan yasalgan ismlar: Ayıt + gül, Hayıt + gül.¹

Shuningdek, tog‘ va cho‘l o‘simliklari nomidan olingan ismlar ham turklarda keng tarqalgan. Jumladan, Akpamık, Arca, Arcaveli, Arça, Arpapolat, Borcak, Borcakberdi, Bozagan, Çalı, Çemen, Çalı, Çerkez, Çınar, Çınarberdi, Çınarbibi, Çınargulı, Çınargül, Çıratan, Çomuç, Dagdan, Endap, Ezgen, Gandım, Gunça, Gücüm, Gürmek, Kerkav, Ketgen, Maysa, Maysabibi, Maysabike, Maysacemal, Maysagözel, Maysagül, Maysahan, Maysatâç, Mekge, Nergız, Nergiz, Nergizcemal, Nobar, Nobaralı, Ocar, Ocarberdi, Ocardurdi, Ocargulı, Pamık, Pamıkcemal, Pamıkgözel, Peşmek, Pudak, Pürli, Rana, Ragna, Reyhan, Reyhangul, Sazak, Sazakberdi, Sazakgul, Siñren, Sözen, Sümbül, Şemşat, Toplak, Torañni, Turşek, Yaprak, Yılgin, Yovşan va Yovşangeldi, kabi ismlar ham fitonim nomlaridan olingan. Nevra: Nevra nomi oq gul degan ma'noni anglatadi. Itir, Belemir, Gulnar, Gulnar, Figen, Muge, Lily kabi gul nomlari inson xususiyatlarini aks ettirgani bois ismlarga aylangan.

O‘zbek tilida ham fitonimlarga oid ismlarni ko‘p uchratish mumkin. Masalan, Rayhon, Nargis, Lola, Gunafsha, Jasmin, Binafsha va shu kabilar. Shuningdek, turk tili kabi o‘zbek tilida ham yuqorida keltirilgan Berdi Sariyevning yaratgan kategoriyasi kabi so‘zlardan oldin yoki keyin gul so‘zini qo‘shish orqali ham ismlar hosil qilingan. Xususan, Gulchehra, Gulmira, Gulsara, Gurnora, Gulnoza, Gulsanam, Gulhayo, Chinnigul, Mohigul, Gulzoda, Gulshan, Orzigul, Niyatgul, Sarvigul, Ismigul, Gulasal, Guldona, Oygul, Guljahon, Gulzira, Gullola, Guloyim, Guloy, Gulira‘no, Guljamol, Gulbegim, Gulinoz, Gulsum, Guli, Gulchiroy, Gulsevar, Gullar, Gulnoz, Gulrux, Gulnur, Gulandom, Gulyora, Gulzira, Gulyuz, Gulpari, Guljannat, Gulanor, Gulhida, Gulnigor, Gulchinor, Gulbonu, Gulniso, Gulshoda, Guliza, Guldasta, Gulafro‘z, Gulsina, Gulbibi, Gulzor, Gulinor, Gulzebo, Gulobar, Gulishaydo, Guldono, Gulbahra, Gulg'uncha, Gulzuhra, Gulbarg, Gulnamo, Gulsumsn Gulchechak, Gulnor, Gulirayhon, Gulsaboh, Gulnura kabilar shular jumlasidan hisoblanadi. Gul madaniy, tabiatning eng zarur va chiroyli qismidir. Uning rang-barangi va muhtamligi insonlar uchun doimiy ilhomdir. Tabiatga qaraganda, har bir gul o‘zining mos keluvchi joyda o‘sishi, rang-barangini ko‘rsatishi va uning aromati bilan insonlarni o‘ziga jamlashi bilan afzaldir. Gul madaniy timsol sifatida ifodalanganidek, bu dunyo madaniyatining bir darajasidir. Gullar odamlar uchun ilhom manbai bo‘lib, ularning ko‘rinishi va aromati insonlarga joylik yetkazadi. Ular mantiqiy va jismoniy baxtsizlikni orttiradi va insonlarga murojaat qilish imkoniyatini beradi. Gul madaniyatning asosiy qismlaridan biri hisoblanadi, chunki gullarning tasvirlari, rasmlari va ular haqida she'r-zamonaviy adabiyotda ko‘p ketma-ketlik ustidan yozilgan.

¹ SARIYEV B. (2017). “Türkmen Ad Biliminin Botanik Gücü”, Berdi Sariyev - Türkmen Türkçesi ve Kültürü Üzerinde Makaleler (Haz. Emrah Yılmaz, Tuğba Yılmaz,) Ankara: Akçağ Yay., 105-113.

Gullarning turli xil rang-baranglari insonlarda xursandlik hissiyatini o‘stiradi. Bu esa hayotda yashashni zavqlantiradi va tabiat bilan birga bo‘lish imkonini beradi. Gullar musiqasi ham insonlar uchun ilhom manbalaridan biridir. Ular tomosha-binlar uchun musiqaga o‘xshash tarzda hayotga rasm etkazuvchi, qalblarni mamnun etuvchi sifatlariga ega. Bu sababli, gul madaniyatining timsoli sifatida ifodalanganligi haqiqatan ham amalga oshiriladigan ahamiyatli mudda bo‘lib turibdi. Insonlar dunyoqarashiga gullarning joylashgan joylarni temashalarida mo‘minlik buladilar va bu ularga kuchquvvat beradigan ahamiyatli manba hisoblanadi.

Turk va o‘zbek tilidagi bu ismlarning ba’zi o‘xshashlik tomonlari ham mavjud. Masalan, Rayhon=Reyhan, Lale=Lola, Nargis=Nergis, Gulshan=Gulshen, Gulzar=Gülzar va yana shu kabi ismlar faqat talaffuzida farq qiladi, ma’nosi esa turk va o‘zbek tilida ham deyarli bir xil bo‘ladi.

Qo‘shimcha sifatida shuni ham aytish joizki, o‘zbek xalq dostonlari hamda asarlarida fitonimga oid ismlarni tez-tez uchratish mumkin. “Ravshan” dostonidagi ushbu parchani misol keltirish mumkin: “Avazxonga Gulqiz degan bir barno suluvni olib berib, uyini tushirib berib, davrini surib yuraverdi. Hasanxonga xon Dallidan bir o‘g‘il paydo bo‘ldi. Go‘ro‘g‘libek to‘ylar qilib, otini Ravshanbek qo‘ydi. Avazxon bir-ikki yildan so‘ng qizli boidi. Go‘ro‘g‘libek quvonib, suyunib, munga ham to‘ylar qilib, otini Gulanor qo‘ydi. Enagalar parvarish qilib boqib, bachalarni tarbiya qilib katta qildi”.¹

Chingiz aytmatovning “Alvido, ey Gulsari” asarida : “Eski aravani keksa bir kishi haydab borardi. Saman yo‘rg‘a – Gulsari ham juda qari edi”² hamda O‘lmas Umarbekovning odam bo‘lish qiyin asarida fitonimga oid ismlar o‘z aksini topgan: “U bu qizni anchadan beri tanir edi. Qishloqda ular yurmagan so‘qmoq, ular qilmagan sho‘xlik qolmagan. Gulchehraning otasi Obid akaning o‘rtog‘i bo‘lib, yoshlikdan birga o‘lishgan, hattoki ikki yilcha urush davrida bir qismda xizmat qilishgan edi”.³ Bu dostonlarda Gulqiz, Gulanor, Gulsari, Gulchehra va Oygul kabi fitonimlarga oid ismlar qo‘llanilgan. Yuqoridagi “Ravshan” va “Odam bo‘lish qiyin” asarlarida Gulqiz, Gulchehra va Gulanor ismlarini doston ichida uchratish mumkin. Gulsari va Oygul nafaqat asar ichida qahramon sifatida keltirilgan, balki asar nomi sifatida ham qo‘llanilgan. Shu bilan birgalikda bu asarlarni yanada jozibador qilishga va asar qahramonlarini turli xarakterlar hamda obrazlarda yoritib berishga yordam bergan.

¹ “Kuntug‘mish” va “Ravshan” dostonlar. Sharq nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi Bosh nashriyoti. Toshkent:2011. B-165.

² Chingiz Aytmatov “Alvido, ey Gulsari” qissa. G‘afur G‘ulom nomidagi badiiy adabiyot nashriyoti. Toshkent:1969. B-2.

³ O‘lmas Umarbekov “Odam bo‘lish qiyin” roman. “Sharq” nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati.Toshkent:2007. B-12.

Fitonim nomlaridan nafaqat ayollarni ismi sifatida, balki ularni adabiyotda, xususan, gʻazallarda keng koʻlamda qoʻllanib kelinmoqda. Misol tariqasida oʻzbek tilidagi sarvi gulroʻ, gulruxsor, lola, gul, gulshan kabi fitonim soʻzlarni keltirish mumkin:

Kecha kelgumdir debon ul sarvi gulroʻ kelmadi,

Koʻzlarimga kecha tong otquncha uyqu kelmadi. (Alisher Navoiy)

Yuzung, ey sarv, jonim gulshanining toza gulzori, Qading, ey gul, hayotim bogʻining sarvi ravonidur. (Bobur)

Xating aro uzoring sabza ichinda lola, Ul chashmi purxumoring loladagʻi gʻazola. (Bobur)

Farzandlar uchun mukammal ismni tanlash haqida gap ketganda, koʻplab otanalar fitonim nomlarining goʻzalligi va ramziyligiga jalb qilinadi. Tabiatan ilhomlangan bu ismlar nafaqat tinchlik va tabiat dunyosiga aloqadorlik tuygʻusini uygʻotadi, balki kichkintoylarning shaxsiyatiga oʻziga xos tuygʻu qoʻshadi. Fitonim nomlari chuqurroq maʼnoga ega va bola hayotiga chuqur taʼsir koʻrsatishi mumkin. Shu tomonlama ham fitonim nomlari ism uchun ajoyib tanlov boʻla oladi. Botanik nomlardan ism qidirayotganda bir qancha omillarga toʻxtalib oʻtish joiz hisoblanadi:

1. Maʼnosi va ramziy maʼnosi: Har bir botanika nomi oʻziga xos maʼno va ramziy maʼnoga ega. Masalan, Gelimcik bu yozda qishloqda oʻsadigan yorqin qizil gul. U unitilmas sevgilarni anglatadi.

2. Talaffuz va imlo: Noyob va gʻayrioddiy ism tanlash ajoyib boʻlsa-da, uning talaffuzi oson va tushunarli imloga ega ekanligiga ishonch hosil qilish ham muhim omillardandir. Farzand butun hayoti davomida oʻzini tanishtirishi va ismini koʻp marta yozishi kerakligini ham unutmaslik kerak. Murakkab talaffuzi yoki imlosi bilan ism tanlash keraksiz qiyinchilik yoki chalkashliklarga olib kelishi mumkin.

3. Ommaboplik va trendlilik: Barchaga maʼlumki hozirgi kunda har bir sohada zamonaviylik katta rol oʻynamoqda. Shu sababli, ismning ommabopligiga ham urgʻu berish lozim.

4. Ovoz va oqim: Ismlar tildan chiqadigan yoqimli va jarangdor ritmga ega boʻlishi kerak.

Xulosa. Botanik nomlar, ayniqsa, gul nomlari bilan bogʻliq ismlar insonga tabiiylik va goʻzallik qoʻshadi. Botanika nomlari nafaqat noyob va abadiydir, balki ular atrof-muhit bilan aloqani aks ettiradi va tabiatga muhabbatni uygʻotadi. Atirgul va yasemin kabi klassik variantlardan tortib, noodatiy nomlarga qadar har qanday afzallik va uslubga mos keladigan botanika nomi mavjud. Inson shaxsiyatiga botanika nomini qoʻshish tabiiy dunyoni hurmat qilish va dunyoga hayrat va minnatdorchilik tuygʻusini uygʻotishning bir usuli hisoblanadi. Gul nomlari orqali inson obrazini ifodalash til imkoniyatlarining qanchalik kengligini koʻrsatadi. Shunday qilib, ismlarni koʻrib chiqayotganda, anʼanaviy variantlardan tashqari mavjud botanika nomlarining keng doirasini oʻrganish kerak boʻladi.

Buni o'zbek tilida ham turk tilida ham tatbiq qilish esa ikki til doirasida so'z boyligining kengayishiga zamin yaratadi.

Gulning madaniyatda talqin qilinishi esa insonlar orasidagi mazmunli munosabatlarni namoyish etadi. Bu timsol sevgi, do'stlik, hurmat va barqarorlik kabi xos xususiyatlarni ifodalaydi. Bunday muhim timsoldan kelib chiqadigan madaniyatlar insonlarning bir-birlari bilan munosabatlari va odamlarga qarshi adabiyotini namoyon etishda muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Bozorov H. Some remarks on phytonyms in uzbek folk-tales. Article. World Bulletin of Social Sciences (WBSS) journal, Termiz: 2022. P-151.
2. Kabak, T. Toplumsal Ekoloji Bağlamında Türklerin Doğa ile ilişkilerine Genel Bir Bakış: Mandıra Filozofu Filminin Dünydördükleri. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi. 2018.S-291.
3. "Kuntug'mish" va "Ravshan" dostonlar. Sharq nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi Bosh nashriyoti. Toshkent:2011. B-165.
4. Sariyev B. Türkmen Ad Biliminin Botanik Gücü, Berdi Sariyev - Türkmen Türkçesi ve Kültürü Üzerinde Makaleler (Haz.Emrah Yılmaz, Tuğba Yılmaz,) Ankara: Akçağ Yay. 2017. S.-123.
5. Yasemin Y. Türkçe bitki adlarının anlam bilimi açısından incelenmesi. doktora tezi. t.c. Sakarya üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü:2020. Ön söz.
6. Yıldız Y. Bitkilerin adlandırılmasında benzetmenin rolü. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 2021. S-176.
7. O'lmas Umarbekov "Odam bo'lish qiyin" roman. "Sharq" nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati. Toshkent:2007. B-192.
8. Chingiz Aytmatov "Alvido, ey Gulsari" qissa. G'afur G'ulom nomidagi badiiy adabiyot nashriyoti. Toshkent:1969. B-162.

Internet saytlar:

1. www.wikipedia.org
2. <https://blog.ciceksepeti.com/kiz-bebekler-icin-cicek-isimleri/>
3. <https://m.sabah.com.tr>
4. <https://lotusmagus.com>
5. <https://astroneergo.ru>
6. <https://scholarexpress.net>
7. <https://lyricstranslate.com>